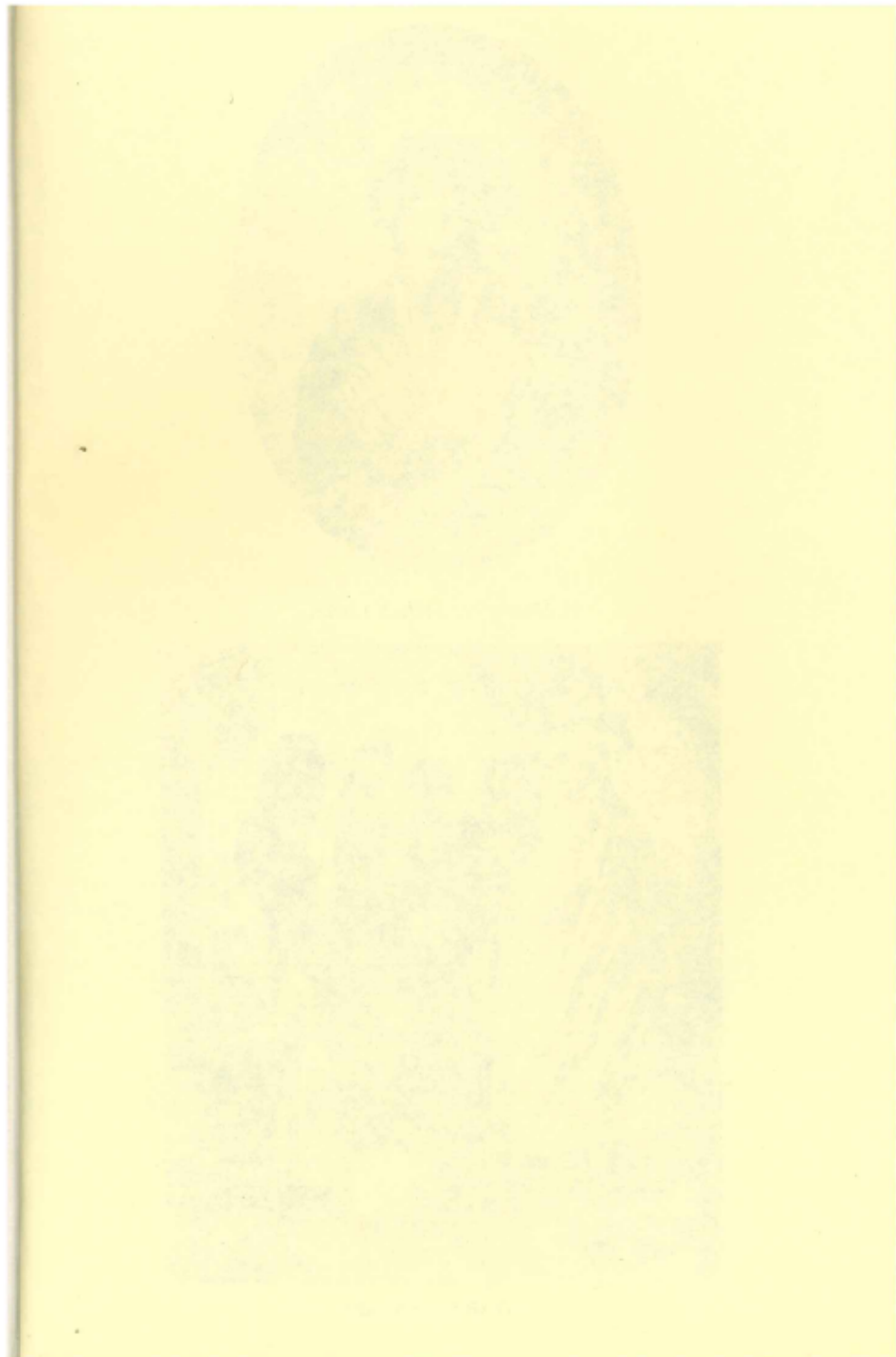

KAFKASYA MACERALARI

ALEXANDER DUMAS

KAFKASYALI HALK LİDERİ

TATAR KADINLARI

ALEXANDER DUMAS'IN
KAFKASYA MACERALARI

Türkçesi:
Sedat Özden

KAFKAS VAKFI YAYINLARI

© 2000

Kafkas Vakfı Yayınları 3

Eserin Özgün Adı:
En Caucase, Paris 1859.

Tercümenin Yapıldığı eser:
Adventures in the Caucasus, Peter Owen, 1962.
İngilizceye çeviren: Alma Elizabeth MURCH

Kapak: İkbal Ajans
Sayfa Düzeni: Kafkas Vakfı Bilgi İşlem Servisi
Film Çalışması: Efor Ajans
Baskı: İkbal Ajans
Ağustos 2000

Kafkas Vakfı
Tel: +90 212 320 15 25
320 15 26
Fax: +90 212 320 15 27
www.kafkas.org.tr

İÇİNDEKİLER

İNGİLİZ TERCÜMANIN ÖNSÖZÜ	6
YAZARIN ÖNSÖZÜ	8
KIZILYAR	13
KIZILYAR VALİSİ İLE BİR GECE	21
ŞUKOVAYA YOLUNDA	29
TEKE TEK SAVAŞ	39
ÇERVELONE, ŞUKOVAYA VE AHULGOH SAVAŞI	49
HASAVYURT	63
HEYECANLI BİR GECE	69
PRENS ALİ SULTAN	81
NİJNİ-NOVGOROD SÜVARİLERİ	
ÇİRYURT İLE TEMİRHAN ŞURA ARASINDA	91
LEZGİ AKINCILARLA BİR ÇARPIŞMA	102
KARANAY	113
DERBENT	123
DERBENT'TEN BAKÜ'YE	134
BAKÜ'NÜN ETRAFI	144
ŞEMHA VE NUHA	152
PRENS TARKANOV	161
TİFLİS	173
TİFLİS'TEN POTİ'YE	189
İNDEKS	206

MUKADDİME

Alexander Dumas'ın romantik ve enerji dolu kişiliğinin, o sıralar şiddetli bir savaşın hüküm sürdüğü Kafkasya'ya doğru çekilmesi çok normaldi. Dumas'ın Kafkasya yolculuğu başarılı bir semahattır. Şöhreti o sıralar zaten oldukça yaygın ve Rus saray dili daha çok Fransızca olduğundan, Dumas, gittiği her yerde çok içten karşılanmış ve kendisine büyük kolaylıklar gösterilmiştir.

Dumas, Kızılyar'dan Tiflis'e kadar olan yolculuğu sırasında daha çok Ruslar ve Ruslara boyun eğmiş olan Kafkaslılarla birlikte olmuş; hiç bir zaman özgür Dağlılarla -Çeçenler ya da Avarlarla- konuşma şansı olmamıştır. Bu yüzden Dumas, o sırada Kafkasya'da artık son devresine yaklaşmakta olan savaşın gerçek mahiyetine nüfuz edememiştir. O, daha çok, geçtiği yerlerde şahit olduğu olayları, başından geçen maceraları, tabiatın güzelliklerini ve karşılaştığı insanları tasvir etmiş; bunda da anlattıklarını okuyanın hayal dünyasında canlandırarak kadar başarılı olmuştur.

Dumas bir sanatçı gözüyle gördüğü Kafkasya'nın sadece bir yönünü öylesine canlı bir hale getirmektedir ki, Kafkasya'nın diğer anlatılmayan kısmı da, geride belli belirsiz, onu bütün yolculuğu boyunca takip etmektedir. Dumas'ın geçtiği yollar boyunca insanlar devamlı olarak, korkusuz bir düşmandan, Çeçenlerle Lezgilerden bahsetmektedirler. Ruslar ve ovalardaki insanlar bütün yaşamlarını, Dağlıların hareketlerine göre düzenlemektedir. Geceleri, dağlardan ve ormanlardan gelip Rusların elindeki şehirleri basan ve halka korku salan insanlar Çeçenler ve Dağıstanlılardır. Dumas nereye giderse gitsin, bu görünmeyen, ama daima kendilerinden bahsedilen Dağlılar onun, daha doğrusu onun birlikte olduğu insanların peşini bırakmıyor.

Aslında Dumas'ın sorgulamadığı bir tek nokta kalıyor; yolculuğu sırasında bir çok cesur insanla karşılaşılıyor: Hat Kazakları, Rus özel avcı askerleri veya bazı Gürcü savaşçıları gibi. Dumas, bu insanların cesaretlerine hayranlık duymaktadır. Fakat bu insanların cesaretin sınırlarını böylesine zorlayan, onları böylesine cesur olmaya zorlayan, onlara örnek teşkil eden ve yaşamlarını devamlı olarak tetikte geçirmelerine sebep olan Kafkas savaşlarının asıl kahramanları nasıl insanlardı acaba?

Yazarın bu insanlar hakkında devamlı olarak *haydut* kelimesini kullanması, Rusların *Abrege* verdikleri anlamdan kaynaklanıyor olmalıdır. Bu yüzden Ruslara karşı savaşan bütün Kafkaslılar da bu

kelime ile tanımlanabildiğine göre, bütün Dağlılar bu sınıfa giriyor.

Fakat Dumas'ın araştırmacı gözleri Kafkasya'nın bazı özelliklerini hemen fark ediyor: burada insanların hepsi silahlı ve çok da haşın görünüyorlar. Rusya'da arabacılar rahatlıkla kamçılanırken, Kafkasya'da buna kalkışılınca adamlar hemen kamalarına davranıyorlar; Rusya'da sefil bir halde olan Rus askeri, Kafkasya'ya gelince aniden farklı bir kişilik kazanıyor... Bütün bu sosyolojik gözlemler, aslında Kafkas-Rus savaşlarının bu kadar uzun ve kanlı geçmesinin siyasal sebeplerine de işaret etmektedir. Kafkas halkları, dinleri, ananeleri, toplumsal yapıları ve alışkanlıklarıyla kendi hallerinden memnun bir yaşam sürerlerken, onlara farklı bir yaşam tarzı empoze etmek ve Türkiye, İran ya da İngiltere'ye karşı yapacağı savaşları buradan topladığı askerlerle yürütmek isteyen hakir gördükleri bir işgalciyle karşılaşmışlardır. Bu köleci zihniyet ile özgürlükçü zihniyetin savaşı olmuş, fakat ilki kazanmıştır.

Dumas, canlı, akıcı anlatımı ve kişisel gözlemleriyle Kafkas tarihine çok güzel bir pencere açmış ve o ortamı bir nebze de olsa günümüze taşımıştır.

Dipnotlar şöyle sıralanmıştır: İsimsiz dipnotlar Dumas'a ait, (A.E.M.) rumuzlular İngiliz tercümana ve (ç.n.) kısaltması Türkçe tercümana.

Kafkasya hakkında yazı yazan Ruslar ve batılılar, Tatar veya Tartar kelimesini genelde bütün Kafkaslılar için kullanmakta ve bu da bazen yanlış anlaşılmalara sebep olmaktadır. Tercüme sırasında eğer yazar belirli bir şekilde Çeçenlerden bahsederken Tatar kelimesini kullandıysa, Türkçe tercümede Çeçen kelimesi tercih edilmiştir. Aynı uygulama diğer kabileler için de uygulanmıştır. Yine tercümede Dağlı kelimesi, orijinaldeki Tatar kelimesinin geçtiği bir çok yerde kullanılmıştır. Çünkü bu gibi yerlerde yazar Çeçen veya Avarlardan bahsetmektedir, ama hangisi olduğunu özellikle belirtmemektedir. Bu yüzden bu kitaptaki Dağlı kelimesi, yerine göre Çeçen, Dağıstanlı veya Çerkes anlamına da gelebilir.

Tolstoy, Puşkin, Lermontov ve Bestuşev-Marlinsky gibi Rus muharrirlerden sonra Dumas gibi batılı bir romancının da Kafkasya ile ilgili bu eserinin büyük bir zevkle okunacağını ümit ediyorum.

İNGİLİZ TERCÜMANIN¹ ÖNSÖZÜ

1858 yılının yaz aylarını St. Petersburg'dan Astrahan'a kadar olan imparatorluk Rusyası'nda seyahat etmekle geçiren Alexander Dumas, daha sonra çağdaş insanların büyük bir çoğunluğu için hala bilinmez bir ülke olan ve hakkında, sadece eski Greklerden kalan mitolojiler ve destanlarla, İncil'deki bir takım anlatımların oluşturduğu mistik ve romantik kavramların dışında başka bir şey bilinmeyen Kafkasya'yı ve o ülkeye haşmetle hükmeden yüce dağ silsilesini ziyaret etti.

O sırada bütün ülkenin şiddetli bir savaşın içinde bulunması dahi Dumas'ın kararlılığını en ufak bir şekilde etkilemedi. Rusya son otuz yıldır, özgürlüklerine şiddetle bağlı olan dağlı kabilelere ve özellikle Çerkesler ile dini liderleri Şamil'in kumandası altında savaşan Lezgilere boyun eğdirmek için çalışıyordu. Şamil'in 1859 yılının Eylül Ayı'nda teslim olmasıyla sonuçlanan savaş, Dumas'ın seyahati sırasında bütün şiddetiyle devam ediyordu. Fakat bu olay, onun sadece ilgisini ve heyecanını arttırmaya sebep oldu. Elinde bir çok tavsiye mektupları, bir roman yazarı olarak edindiği yaygın şöhreti, o çok iyi bilinen heyecanı ve canlılığıyla Hazar'dan Karadeniz'e kadar muzaffer bir şekilde yolculuk yaptı. Yanında ressam dostu Moynet ile kendisine bir tercüman olarak hizmet eden Moskova Üniversitesi'nden bir öğrenci vardı. Birlikte, yüksek asil sınıfına mensup prenslerin veya zengin tüccarların evlerinde ağırlandılar; bazen de yoksul devecilerin çadırlarında kaldılar. Kafkasya'daki posta evlerinin İspartavari yokluklarına; dağlar ve bataklık araziler üzerinde çekilen posta arabasının tehlikelerine katlandılar. Ziyaret ettikleri her kasabada son derece candan bir şekilde karşılandılar ve çevre kendilerine gezdirildi. Her yeni gün onlara taze maceralar getirdi.

Dumas'ın seyahatlerini anlatan *En Caucase* (Kafkasya'da) adlı kitabı Paris'te 1859 yılında yayınlandı. Şimdiye kadar İngilizce'ye çevrilmedi. Onun daha önceki seyahat kitabı tercümelerinde olduğu gibi bunda da orijinal kitap biraz kısaltılmış, kitabın tek bir

¹Alma Elizabeth MURCH

cilt haline gelmesini sağlamak için bir takım tarihi bilgilerin çıkarılması gerekmiştir. Ortaya çıkan netice: Dumas'ın yaşam sevgisi; insanlar ve onların yaşamlarına duyduğu yoğun ilgi; onların problemleri, mutlulukları ve zorlukları; Kafkasya'da yüz yıl kadar önce gördüğü her şeyi tasvir etmekteki ustalığıdır.

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Okuyucularımın da benim gibi Kafkasya hakkında bir takım bilgilere sahip olduklarından şüphe etmiyorum. Fakat, bir yazarın daima, kendisinin bildiklerini okuyucularının bilmediğini varsayması gerektiğinden hareketle, ülkenin topografyası, jeolojik yapısı ve tarihi hakkında biraz ön bilgi vermek istiyorum.

Kafkas dağ zinciri, 40°-45° kuzeyden 35°-47° doğuya doğru yayılırken, Azak kıyılarındaki Anapa'dan, Hazar kıyısındaki Bakü'ye kadar uzanır. Bu zincirin içinde üç zirve yükselir. Bunlar: Elbruz (5888 m), daha önce Mkinvari olarak adlandırılan Kazbek (5280 m) ve Şalbusz (4352 m) dağlarıdır.

Elbruz'a şimdiye kadar hiç kimse çıkamamış². Dağlıların dediklerine göre, bunu yapabilmek için insanın Allah'tan çok özel bir yardım alması gerekiyormuş. İncil'deki Nuh hikayesine göre gemiden uçan güvercinlerin konduğu yer Elbruz'un zirvesiymiş.

Mkinvari'nin Elbruz'dan 600 m kadar daha aşağıda olmasına karşın, mitolojinin söylediğine göre, Promete'nin zincirlerle bağlandığı kaya buradaymış. Ruslar bu dağa Kazbek adını verdiler. Çünkü bu dağın hemen eteklerinde kurulu olan ve şimdi de eskiden olduğu gibi boğazı kontrol altında tutan Etephan-Ezminda köyü, soylulardan Prens Kazbek'in kaldığı yermiş. Kazbek ismi, artık eski ismin yerini tamamen almış bulunuyor.

Şalbusz'a gelince; Dağıstan'ın sınırlarında yükselen bu dağda da, *Bin bir gece Arap Masallarında* adı geçen dev Anka kuşu yaşarmış. Bu kuş kanatlarını açtığı zaman güneşi kapatıyormuş ve onunla kıyaslandığında kartal ve akbaba sinekuşu gibi

²Dumas'ın 1858 yılındaki ziyareti sırasında bu doğrudur. Elbruz'a Doğu Zirvesi'ne 1868 yılında D. W. Freshfield, A. W. Moore ve C. Tucker; Batı Zirvesi'ne de 1874 yılında F. C. Groove, F. Gardiner ve H. Walker tırmanmıştır (A.E. M.)

Murch'ın bu bilgileri doğruları tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü, Elbruz Dağı'na ilk çıkan kişi Kabardey Kilar ailesine mensup birisidir ve bu şahıs Rus General Emmanuel'in bir araştırma seferinde 1829 yılında Elbruz'a çıkmıştır (ç.n.).

kalıyormuş.

Bu dev tabya, bu muhteşem kale ve zirveleri hiç erimeyen karlarla kaplı bu granit duvarın kuzey eteklerinde bozkırlar uzanmaktadır. Bir zamanlar bu bozkırları kaplamış olan okyanuslardan, adalar gibi, sadece Kafkaslar değil; Türkiye'deki Toros Dağları, İran'daki, Demavend Dağları ve Kırım'daki Taurida Dağları da ortaya çıkmış. Eskilerin, Hazarların Gölü adını verdikleri Hazar Denizi aslında bu okyanusun bir parçasıdır. Geçmişte, büyük bir ihtimalle, kuzeydeki Baltık Denizi ve Beyaz Deniz ile birleşik haldeydi.

İlimi ya da dini; hangi tarih Karadeniz, Aral Gölü ve Erivan, Urmia ve Van Göllerinin nasıl ayrı düştüklerini; Yenikale (Kerç), Messina, Cebelitarık ve Çanakkale Boğazlarının nasıl oluştuklarını açıklayabilir? Bu, Kutsal Kitap'ta anlatıldığı gibi Nuh Tufanı sırasında mı oldu? Chaldeanlıların inandığı gibi Xisuthrus'un su baskınında mı; yoksa Grek mitolojisindeki Deucalion veya Ogyres selleri mi sebep oldu buna? Bütün bunların cevaplarını asla bilemeyeceğiz. Fakat bildiğimiz bir gerçek var: Hazar Denizi, hala bir takım yer altı kanallarıyla diğer denizlerle irtibat halindedir. Bu kanallar sayesinde Hazar, Ural, Volga, Terek ve Kura nehirlerinin kendisine boşalttığı suları başka yerlere gönderir. Hazar'ın derinliği periyodik olarak değişmektedir. Su alçaldığı zaman, onun yükselip alçalmasına şahadet edercesine suyun içinde kalmış binalar göze çarpmaktadır. Son olarak; yer altı kanallarının bir başka delili de, her yıl, kış yaklaşırken İran Körfezi'nde suyun içinde yüzerken görülen ve sadece Hazar Gölü'nün kıyıları ile dibinde yetişen ot ve bitkilerin görünmesidir.

Kafkasların, birbirine paralel iki sıra dağı vardır. Daha güneyde olan ve yükseklikleri daha fazla olan sıradağlar, daha alçak olan kuzeydeki *Kara Dağlara* nispetle *Beyaz Dağlar* olarak adlandırılabilirler. Kara Dağların isimleri ünlü bir çok zirvesi vardır: Kel Dağ, Hırsızlar Dağı, Fırtınalı Dağ, Koyu Orman ve Hançer.

Bu dev bariyer boyunca sadece iki tane geçit vardır: Daryal Boğazı (Pliny'de *Pyla Caucasia* olarak geçer) ve tarihte Büyük İskender'in kapısı olarak bilinen Derbent Geçidi. Her iki geçitten de geçtim ve okuyucularına bunlar hakkında bazı bilgiler vermeye çalışacağım.

Karlarla kaplı *Beyaz Dağlar* kırmızı, beyaz ve sarı damarları

olan mavi renklerdeki billur taşlardan; kırmızı, gri siyah veya mavi renkli granit taşlardan oluşan kristal kayalara sahiptir. Kireç taşı ile bir tür kireçli (marnlı) kumtaşından oluşan *Kara Dağlar*, feldspat ve kuvarlarla derin uçurumlar şeklinde kesilmiştir. Strabo, Colchis'deki Rion Vadisi'nde bulunan altın madenleriyle ilgili çok şey söylemektedir. Fırtınaların dağ ırmaklarına sürüklediği altın tozları bu suların ulaştığı kıyıları son derece verimli hale getirmişlerdi, ve Suanler (bu günkü Mingreller) yünden yapılmış kalpaklarını bu parlak tanelerin toplanmasında kullanırlardı. *Altın Post* masalı -ya da tarihi- işte buradan ortaya çıkmıştır.

Osetya'da Nuzala Kilisesi'nde eski Gürcü dilinde yazılmış bir kitabede, eskiden bu bölgede değerli taşların, şimdiki tozlar kadar bol olduğu yazılıdır. Bütün bu zenginliklerin varlığı şüphelidir. Fakat bu topraklar yine de, biraz daha az değerli olsa da, çok nadir olan bir ürünle övünebilir: nafta. Hazar Denizi'nin batı kıyısında bol miktarda bulunan nafta ve etkileri hakkında, Bakü'ye ulaştıktan sonra daha çok konuşacağız.

Kafkas berzahını oluşturan ırmakları görelim: kuzeyde Terek ve Kuban; güneyde Kura ile Aras bulunmaktadır. Eskiler Aras için Araxes; İskitler, Jelis; İskender'in Yoldaşları, Tanais ve Xenophon Phasis adını vermiştir. Kafkasya adı, mitolojideki eski ilahlardan birisinin işlediği bir cinayetten gelmektedir. Devlerin savaşında, oğlu Jüpiter tarafından yenilgiye uğratılan Satürn, dağlar arasından kaçarken yolunun Kafkas adındaki bir çoban tarafından kesildiğini görür. Satürn, tırpanıyla biçerek çobanı öldürür. Bu cinayeti hatırlatmak isteyen Jüpiter, Ermenistan, Anadolu, İran ve Kırım'daki bütün dağların doğduğu yer olan bütün bu bölgeye öldürülenin adını verir.

Gemi'nin Ağrı Dağı'na konmasından iki yüz yıl sonra Haik Ermenistan Krallığı'nı ve Tagarmos da, daha önce İberyaya adıyla bilinen Gürcistan Krallığı'nı kurar. Daha sonraki asırlarda, destanların sis perdeleri arasında Amazonları ve onların ismini Daryal Boğazındaki bir uçuruma vermiş olan savaşçı kraliçesi Marpessa'yı ve Asurlulara hükmeden ve Babil'i kuran Güvercinler Kraliçesi Semiramis'in izlerini görmekteyiz.

Truva Savaşı'ndan otuz beş yıl önce, MÖ. 1219 yılında, Colchis'deki hiç bir adamın daha önce görmediği bir gemi, Medea'nın babası olan Kral Acetes'in Phasis'deki başkentine

geldi. Bu geminin Adı Argo idi. Jason'un kumandasında, Altın Post'u aramak için Teselya'dan gelmişti.

İsa'nın doğumundan üç yıl önce Büyük İskender, Makedonya'dan gelerek, Çanakkale Boğazı'nı geçerek Darius'un Kafkas ordusunu yendi. Destanların söylediğine göre İskender, iki dağ geçidini de kapattı. Derbent'i demir kapılarla kapatırken, Daryal Geçidini de, Hazar'dan Azak'a kadar uzanan büyük bir duvarla kapattı. Fakat bu şiddetli uçurumlar ve yarlar ülkesi hiç bir işgalciye boyun eğmedi. Bütün Kafkas tarihi boyunca dev dağ zincirleri, davalarını kaybeden ya da yenilerek kaçan milletlere sığınacak yer olarak vadilerini açmıştır. Hunlar, Gotlar, Avarlar, Kaşgarlar, İranlılar, Moğollar ve Türklere oluşan Barbar kavimlerin ordularının hırçın selleri dağların eteklerini sardığı zaman, insanlardan oluşan dalgalar Kafkas Dağları'nın dış eteklerinden tırmanmış ve oradaki boğazlardan bir tanesine inerek, oralara yerleşmişlerdir. Bu insanlar daha önce buralarda yaşamaya başlamış olan sayısız ırklarla karışmışlardır. Daha MÖ ilk asırda bile, Büyük Mithradates'in, ordusunu oluşturan insanların konuştuğu yirmi dört dili bildiği söylenmiştir. Gerçekten de, bu gün Kafkasya'da yaşayan bazı halkların dilleri, örneğin Oudiouxların dili, yabancılar tarafından hiç anlaşılmadığı gibi, bilinen hiç bir dilin köküne de benzerlik göstermemektedir.

Modern zamanlarda Kafkasya tarihi, Avrupa ile Asya arasındaki bu kalenin Ruslar tarafından işgal edilmesi girişimleriyle doludur. Büyük Petro, 1722 yılında Derbent'i ve bir yıl sonra da Bakü'yü ele geçirdi. Fakat yüksek bölgelerde yaşayan dağ kabileleri bu gün bile özgürlüklerini sürdürmektedir. Davalarına büyük bir sadakatle bağlı olan ve düşmana karşı son derece kararlı bir şekilde direnen bu insanlar, işgalcilere karşı sürdürdükleri gerilla savaşına hiçbir zaman ara vermediler. Hiç bir politik kuvvet, dilleri, adetleri ve ırkları bu kadar farklı olan bu insanları birleştiremezdi. Bu birleştirici güç, ihtiyaçtan ortaya çıkan Din oldu.

Kafkaslılar Müslüman'dır. İşgale karşı verdikleri mücadele sırasında dini liderleri Gazi Muhammed, *müridizm* adı verilen yeni bir hareket başlattı. Müslümanlar arasındaki bu *müridizm* hareketi, Hıristiyanlar arasındaki Protestan hareketine benzemektedir; yani din kurallarının daha sıkı bir şekilde yerine getirilmesi istenmektedir. *Müridizm*, bütün dünya nimetlerinin terk

edilerek, insanların tefekkür, ibadet ve duaya yönelmelerini emreder. *Müridizmi* izleyenler mükemmel bir demokrasi oluştururlar: biri hepsi için ve hepsi biri için. Fakat hepsinden de ötede inançları, liderlerine, yani *İmamlarına* tam ve mutlak bir itaati gerektirir. Bir mürid, *İmam*'ın her buyruğuna, hiç tereddüt etmeden ve itirazda bulunmadan itaat etmelidir. Bu emir, kendisini ya da bir başkasını öldürmek olsa bile.

Yirmi yıl boyunca Gazi Muhammed, izleyicileri arasındaki etkisini devam ettirdi. Kendisi dağlarda mutlak bir otoriteye hakim iken, ovalık kısımlarda yaşayan insanlar onun hakkında çok az şey biliyorlardı. Sonra, 1 Kasım 1831 tarihinde bir yıldırım gibi Kızılyar kasabası üzerine düştü. Kasabayı yağmalarken altı bin baş kesti. Bu başarısından cesaret alarak Derbent'i kuşattı. Fakat bu sefer püskürtüldü ve dağlara geri sürüldü.

Bu savaşlar sırasında yanında, yirmi sekiz otuz yaşlarında genç bir adam vardı. Adı Şamil olan bu adam, okuma yazma öğrenmiş, son derece dindar ve hırslı birisiydi. *İmam*'ın gözdesi olan Şamil onun katipliğini yaptı. Gazi Molla'nın 1834 yılında öldürülmesinden sonra onun yerine geçti³. O zamandan beri Rusların, bu Dağların Kralı'nın ve Kafkasya'nın bağımsızlığının boyun eğmez şampiyonunun şahsında nasıl bir şiddetli ve atak bir düşmanla karşılaşmış oldukları herkes tarafından bilinmektedir⁴.

Artık okuyucularım Kafkasya, Kafkas halkları ve onları yöneten bu son derece olağanüstü adam hakkında bir takım bilgilere sahip olduğundan, her zaman renkli ve bazen de tehlikelerle dolu olan yolculuğumuzda daha rahat ve daha yoğun bir ilgiyle başlayabiliriz.

³Dumas burada bir hata yapmaktadır. Çok iyi bilindiği gibi, Gazi Muhammed, 1832 yılında Gimri'de Ruslar tarafından şehid edilmiş ve onun yerine geçen Hazam'tın da 1834 yılında Hunzah'da Avar Hacı Murat ve Kardeşi Osman tarafından öldürülmesinden sonra Şamil, Aşilta'da İmam seçilmiştir (ç.n.).

⁴Dumas'ın bu ülkeyi ziyaretinden bir süre sonra Şamil, 6 Eylül 1859 yılında Ruslara teslim olmak zorunda kalmıştır (A. E. M.)

KIZILYAR

7 Kasım 1858 tarihinde, öğleden sonra saat ikide Kızılyar'a yaklaşıyorduk. Bu Astrahan'da sonra bizim gördüğümüz ilk kasabaydı⁵. Bozkırlar arasındaki bütün bu altı yüz kilometrelik yolculuk sırasında, dinlenmiş atlar temin ettiğimiz posta evleri ile Kazak karakollarının dışında, uzaklardan sadece, Tatar, Kalmuk ve Nogay göçmenlerin kervanlarını görmüştük. Bir yerden başka yerlere giden bu insanlar, ananevi develerinin sırtına bütün varlıklarını yüklemişlerdi.

Bununla birlikte Kızılyar'a doğru yaklaştıkça, bir kasabaya veya bir arı kovanına yaklaşıırken olduğu gibi, bölge insanlarını çevremizde daha çok görmeye başladık. Fakat ziyaret ettiğimiz bu kovadaki bütün arıların sivri iğneleri vardı. Yaya ya da atlı her adam tamamen silahlıydı. Yolun kenarındaki bir çobanın bile, ön tarafında kemerine sokulmuş bir *kinjal*⁶, omzunda bir tüfek ve belinde bir tabanca vardı (halbuki benim ülkemdeki çobanlar barışçıl insanlardır). İnsanların elbiseleri de savaşçı bir görünüm veriyordu. Rusların sıradan paltosu, ya da Kalmukların kaftanları yerine, bu adamlar, mermi kartuşlarıyla parıldayan gri çerkeskalar⁷ giyiyorlardı. Bizi gülümsemelerle karşılayacaklarına,

⁵Dumas ve arkadaşları 2 Kasım 1858 tarihinde Astrahan'dan ayrılmıştı (A. E. M.)

⁶Bir hançer kadar küçük olan kinjal daha çok iki ağızlı kısa bir kılıçtır. Son derece iyi bir çelikten yapılan kinjal bir ustura kadar keskindir ve her iki yüzünde de birer kan oluğu vardır. Kinjal daima kemer önüne takılır.

⁷Çerkeska evde yapılmış kumaştan dikilen, genellikle kahverengi, fakat bazen gri veya beyaz bir giysidir. Yakasız olan çerkeska, boğazda V şeklinde açılarak belin yarısına kadar gelir. Bu noktadan başlayarak belin altına kadar ince düğmelerle bağlanır. Göğüslerin üzerinde, ortaya doğru, yukarı yönde bir eğimle artan dar cepler dikilidir. Her bir yandaki bu cepler altı-sekiz kartuş alır. Bu ceplerin üst tarafları, nemlenmeyi önlemek amacıyla metal kapaklarla kapatılır ve bunlara *hazır* denilir.

yan yan şüphe dolu bakışlarla süzüyorlardı. Kim olursa olsun, yanımızdan geçen herkesin gözleri, siyah, gri ya da beyaz papaklarının⁸ uzun kıllarının arasından tehdit edici bir şekilde parılıyordu.

Her erkeğin her an bir düşmanla karşılaşmayı beklediği bir ülkeye girdiğimizi hissedebiliyorduk. Çünkü, burada güvenli sağlayacak olan en yakın sivil otorite çok uzaklarda olduğundan, herkes kendisini korumak için tedbirini almış vaziyetteydi. Kızılyar'daki herkes, 1831 yılında Gazi Muhammed'in kasabayı basışını ve bu felaket sırasında akrabasını, arkadaşını, evini ya da mülkünü kaybedişini çok iyi hatırlamaktaydı.

Kasabaya yaklaştıkça yol daha kötü bir hal almaya başladı. Eğer bu yollar Fransa, İngiltere veya Almanya'da olsaydı kesinlikle geçilemez olarak kabul edilir ve hiç kimse arabasını bu güzergahların içine sürmezdi. Fakat biz bir *tarantanın*⁹ içindeydik ve bir *taranta* her yere gidebilir. Kumlardan oluşan çölleri daha yeni geçmiştik ve beş gündür gözlerimiz tozdan körleşmişti. Fakat şimdi kasabanın eteklerine ulaştığımızda, atlarımızın göğüslerine, arabamızın da dingiline kadar çamurlara gömüldüğünü gördük.

"Sizi nereye götürüyüm?" diyerek sordu bizim *hemçik*¹⁰.

"En iyi otele."

Kafasını sallayarak, "Kızılyar'da otel yoktur."

"O zaman yolcular nerede kalır?"

⁸Papak, koyun ya da keçi derisinden yapılmış olan bir başlıktır ve dış tarafta kalan yünlü kısım alnın üzerine dökülür. Küçük bir kepten, yüksekliği 30 cm ve genişliği 60 cm kadar olan büyük boyutlara ulaşabilir.

⁹Dumas, *Adventures in Czarist Russia* (Çarlık Rusyası'nda Maceralar) adlı eserinde tarantayı, dört teker üzerine yerleştirilmiş, ön tarafında bir pencere ve yan tarafında taşınabilir küçük bir merdivenle çıkılan bir kapısı olan bir lokomotif buhar kazanına benzetmektedir. Oturak yerleri ve yayları olmayan arabanın tabanına yayılmış olan otlar, keyfine fazla düşkün olan yolcular tarafından bazen değiştirilebilir (A. E. M.)

¹⁰Hemçik: arabacı (A. E. M.).

"Polis Şefi'ne başvurular. O da onlara bir ev ayarlar."

Bizim önümüzde at sürmekte olan Kazaklar'dan bir tanesini çağırdık. Elimizdeki resmi yazıları verdik ve bunları Polis Şefi'ne götürmesini, cevabını da hemen alıp bizi şehrin girişinde beklemesini emrettik. Dört nala ileri atıldı ve iki kenarındaki manialar arasında bir çamur ırmağı haline gelmiş olan kavisli yolda kayboldu. Yolun kenarındaki bu çitler, son derece güzel bir şekilde işlenen ve asmalarla bezenmiş bahçeleri çevreliyordu. Bu bahçeler hakkında arabacımıza sorduğumuzda onların Ermenilere ait olduğunu öğrendik. Buralardan Kızılyar'ın ünlü şarapları elde ediliyordu. Mingrelya ve Erivan şaraplarının dışında, bütün Kafkasya'da içilen şarap, burada ve Kahetya'da üretilen şaraplardır. (Aslında bana göre Kahetya'daki şaraplar o kadar leziz değildir. Çünkü şarapların taşındığı camız derileri onun tadını etkilemektedir). Müslümanlığın öğretilerine rağmen, Kızılyar'da kişi başına düşen şarap tüketimi hemen hemen dünyanın her yerinden daha yüksektir. Kızılyar'da ayrıca *Kızılyarxa* adında son derece iyi bir konyak da aynı Ermeniler tarafından elde edilmektedir.

Bütün Kafkasya ve ona bağlı eyaletlerde Ermeniler, bütün ticari faaliyetlerin ana eksenini oluşturmaktadırlar. Diğer bütün milletlerin kendilerine özgü uğraşları var. İranlılar ipek; Lezgiler yamçı ve halı; Tatarlar silah satarlar. Fakat Ermeniler hiç bir dalda uzmanlaşmazlar. Onlar satılabilecek her şeyi satarlar ve bazen de pek satılmayan şeyleri sattıkları da olur. Ermenilerin pek iyi bir şöhreti yok. Dünyanın bu kısmında çok yaygın bir söz var: "Eğer bir Tatar sana başını sallarsa ona güvenebilirsin; eğer bir İranlı sana elini verirse ona güven; eğer bir dağlı sana söz verirse ona güven; fakat eğer bir Ermeni ile iş yapıyorsan iki şahidin huzurunda ona bir belge imzalat, şahitler olmazsa sözünü inkar etmekten çekinmez."

Beş gündür bir ağaç görmemiştik. Bu yüzden, bu vahadan içeri girerken, yapraklar dökülüyor olmasına rağmen kalbim sevinçle kabardı. Kışı geride, Rusya'da bırakmıştık; Kızılyar'da sonbaharla tanışıyorduk. Bana söylendiğine göre Bakü'ye gittiğimizde de yazı bulacaktık. Yıl içinde geriye doğru gidiyorduk ve bu bir hata değildi!

Bu berbat yollarda beş kilometre kadar yol aldıktan sonra, en sonunda, Kazak'ın bizi beklemekte olduğu kasabanın ana giriş

kapısına ulaştık. Polis Şefi, bize karargahına yakın bir evi tahsis etmişti. Ve Kazak'ı izleyen tarantamız kısa bir süre sonra bir evin önünde durdu. Gerçekten Doğu'daydık. Kuzeyde olduğumuz doğrudu, ancak kuzey ile güney arasındaki fark insanların elbiselerinde yatmaktadır. İnsanların alışkanlıkları ve gelenekleri aynıdır ve batıda olanlardan tamamen farklıdır. Moynet'in¹¹ başını odamızın üst eşliğine çarparak keşfettiği gibi buradaki binalarının da kendine has bir mimarisi vardır. Giriş yeri adeta on yaşlarındaki çocukların girip çıkması için yapılmış gibi dar ve alçaktı. İçeri önce ben girdim ve etrafı şüpheli bakışlarla kestim. Daha önce kaldığımız oteller de son derece kötü bir şekilde tefriş edilmiş olmalarına rağmen, hiç olmazsa içeride, tahtadan yapılmış bir yatak, bir masa ve iki sandalyesi vardı. Bu odadaki tek eşya ise karşı duvarda asılı olan bir gitardı! Büyük bir ihtimalle bu odada en son kalan kişi tuhaf bir İspanyol olmalıydı. Her halde ödeyecek parası olmadığından gitarını bırakmış, ki ev sahibi de, bu tuhaf aleti Kızılyar müzesi için saklıyor olmalıydı!

On beş yaşlarında olan ve büyük bir ihtimalle kapı girişi kendisi için yapılmış olan bir erkek çocuğu, çerkeskasında parıldayan mermi kartuşları ve kemerinde asılı bir kinjal olduğu halde bizi selamlayıp bir ev sahibi edasıyla karşıladı. Kendisine gitar hakkında sorduk. "Ondan size ne? Birisi onu duvara astı ve orada asılı duruyor işte" anlamında omzunu silkerek cevapladı. Ve biz de bununla yetinmek zorunda kaldık.

Daha sonra ona, ne yiyeceğimizi, nerede oturacağımızı ve nerede uyuyacağımızı sorduk. Parmağıyla yeri gösterdi ve hiç şüphesiz bizim bu can sıkıcı sorularımızdan bıkmış bir halde dışarı çıktı. Onun çekilmesinden sonra, arkasında bulunan yedi sekiz yaşlarındaki küçük kardeşini gördük. O da kendisinden daha uzun bir kinjal taşıyordu. Bu çocuk da, kısa bir an için, siyah papağının altında parıldayan gözleriyle bize sertçe baktıktan sonra ağabeyinin peşinde koşup gitti.

Onların ayrılmasından sonra geleceğimizden endişe eder düşüncelere daldık. Dillere destan Doğu misafirperverliği bu

¹¹Dumas'ın yakın arkadaşı olan Moynet, tüm Rusya ve Kafkasya yolculuklarında Dumas'a eşlik ediyordu (A.E. M.).

muydu? Dünyada diğer bir çok olaylarda olduğu gibi, yakından incelediğimiz zaman bu ananevi misafirperverliğin de yanlış olduğu mu ispatlanacaktı? Tam bu sırada kapının dışında duran bizim Kazak'ı gördük. Yüzünü görebilmemiz için aşağı doğru eğiliyordu. Eğer durduğu yerde eğilmeyip dik olarak beklese onu görmemiz mümkün olamayacaktı..

Kalino¹², "Ne istiyorsun kardeşim?" diye sordu. Ses tonu, kendisinden daha alt seviyedeki birisine hitap eden bir Rus'a has yumuşaklıklaydı.

"Polis Şefi'nin bazı eşyalar yolladığını generale söylemek istedim," diye cevapladı Kazak.

"Çok iyi," dedi Kalino. Kazak ökçeleri üzerinde yaylandı ve uzaklaştı. Bizim asaletimiz bu haberi sakin bir şekilde karşılamamızı gerektiriyordu. Çünkü bu tür bir hizmet bizim normal hakkımızdı.

Şüphesiz okuyucularım şimdi generalin nerede olduğunu görmek için etrafa bakınıyorlardır! "General" bendim. Bu konunun biraz daha detaylı olarak açıklanması gerekmektedir. Rusya'da her şey *çin* ile düzenlenmektedir. Bana göre Çin kökenli olan bu kelimenin anlamı, mevki, rütbe demektir. Büyük bir lord veya bir serseri gibi değerlendirilmem tamamen sahip olduğun *çine* bağlıdır. Çinin dışı vuran işaretleri, bir şerit, bir madalya veya bir yıldızdır.

Moskova'dan ayrılırken bana şöyle denmişti: "Rusya'da yolculuk yapıyorsun. Boğazındaki ya da göğsündeki bir düğme deliğine bir pin veya başka bir şey yerleştir. Aksi takdirde hiç bir handa bir parça ekmek bulamaz ve hiç bir ahırdan at temin edemediğin gibi hiç bir Kazak da sana kılavuzluk etmez." Onların bu tavsiyelerine gülüp geçmiştim. Fakat çok geçmeden böyle bir davranışın sadece yararlı değil, aynı zamanda da elzem olduğunu anladım. Bu yüzden, zaten Rus Milislerinin giysilerini andıran yolculuk kıyafetimin üstüne İspanya'nın III. Charles nişanını¹³

¹²Kalino, Dumas'a tercümanlık etmesi için Moskova Üniversitesi rektörü tarafından tayin edilmiş genç bir öğrenciydi. (A. E. M.).

¹³ Dumas 1846 yılının Ekim Ayı'nda Madrid'i ziyaret ettiğinde, İspanya